

Исмаилова Б.Т.

УЛУТТУК АДАБИЙ ПРОЗА ЖАНА РЕАЛИЗМ

Исмаилова Б.Т.

НАЦИОНАЛЬНАЯ ХУДОЖЕСТВЕННАЯ ПРОЗА И РЕАЛИЗМ

B. T. Ismailova

NATIONAL LITERAL PROSE AND REALISM

УДК: 821.411.24

Бул макалада кыргыз адабият таануу жана адабий сын илимине чоң салым кошкон окумуштуу Камбаралы Бобуловдун ишмердиги жөнүндө сөз болду. Окумуштуу өз учурунда кыргыз прозасындагы реализм маселелери боюнча алгылыктуу ойлорун айткан.

Негизги сөздөр: реализм, илимпоз, проза, салттуулук, жаңычылдык, фольклор, объективдүү, субъективдүү, поэтикалык салт, диссертация, социалисттик реализм.

В статье говорится о деятельности ученого Камбаралы Бобулова, внесшего весомый вклад в кыргызскую науку литературоведения и художественной критики. В свое время ученый высказал весомые мысли о проблемах реализма в кыргызской прозе.

Ключевые слова: реализм, ученый, проза, традиционность, новизна, фольклор. Объективно, субъективно, поэтическая традиция, диссертация, социалистический реализм.

The article says about activity of the scientist Kambaraly Bobulov, making the influential input into Kyrgyz science literature study and artistic critic. In his time the scientist expressed substantial ideas about problems of realism in the Kyrgyz prose.

Key words: realism, scientist, prose, traditionality, novelty, folklore. Objective, subjective, poetic tradition, dissertation, social realism.

Камбаралы Бобуловдун илимпоз, адабиятчы катары ишмердигиндеги эн башкы эмгеги – бул анын 1969-жылы «Мектеп» басмасынан чыккан «Пути развития реализма в киргизской прозе» аттуу монографиясы. Монография окумуштуунун 1962-1965-жылдары Москвадагы КПСС БКнын Коомдук илимдер академиясынын аспирантурасында окуп, «Кыргыз прозасындагы салттуулук жана жаңычылдык маселеси» («Проблемы традиций и новаторства в киргизской прозе») деген темада жүргүзгөн кандидаттык диссертациялык изилдөөсүнүн натыйжасы, диссертациянын китеп түрүндө жарык көрүшү. Кандидаттык изилдөөнүн жыйынтыктары ошондой эле кыргыз тилине которулуп, «Кыргыз прозасынын телчигүү мезгилиндеги поэтикалык салттардын маселеси», «Кыргыз прозасынын канат жайышы» деген темадагы макалалары, ошондой эле, 1974-жылы «Ала-Тоо» журналынын беттеринде «адабият жана фольклор» маселеси боюнча жүргөн илимий дискуссиянын алкагында жарык көргөн «Фольклор жана социалисттик реализм» («Ала-Тоо», 1974, №5) аттуу макаласынан орун алган. (Сонку, дискуссиялык мүнөздөгү макала адабиятчынын кийинки жыйнактарында «Фольклор жана адабият» деген ат менен жарыяланып жүрөт).

К.Бобуловдун кандидаттык изилдөөсү 1966-жылы иш аткарылган жерде, атап айтканда, КПСС БКнын Коомдук илимдер академиясында ийгиликтүү корголгон. Изилдөө өз мезгилинде авторитеттүү окумуштуулар тарабынан жогору бааланган. Изилдөөнүн жыйынтыктары бүгүн да улуттук адабиятыбыздын өнүгүшүнүн тарыхый, теориялык маселелерин аңдап түшүнүүдө илимий-практикалык мааниси жогору, өз актуалдуулугун жогото элек.

«Кыргыз прозасындагы салттуулук жана жаңычылдык» же «Реализмдин кыргыз прозасындагы өнүгүү жолдоруна» байланыштуу илимий изилдөөдөгү каралган маселелер, аларды чечүүдөгү адабиятчынын илимий камылгасы, илимпоздук туюму, изилдөөнүн жыйынтыктарын шарттаган объективдүү, субъективдүү себептер жөнүндөгү сөздү баштоодон мурда «КПСС БКнын Коомдук илимдер академиясы» деген, нормативдүүлүк-регламенттик эреже, жоболорду тыкыр жетекке алган, мамлекеттик саясатка түздөн-түз байланышы бар түшүнүк менен сырттан кийлигишүүчүлүк, чектөө, көрсөтмөлөргө анча коошо бербеген көркөм чыгармачылык маселесине тийиштүү «улуттук адабияттардагы салттуулук менен жаңычылдык», «реализмдин орун алышы» деген көрүнүштөрдүн ортосунда кандай байланыш бар же болгондугуна кыскача болсо да токтоло өтүүнүн зарылдыгы бардай. Себеби, биринчи көрүнүш, башкача айтканда, саясий нормативдүүлүк институттары кийинки көрүнүштүн, советтик мезгилдеги адабият таануу илиминин өнүгүшүнүн катарында К.Бобуловдун да изилдөөсүнүн вектордук багытын, изилдөөчүлүк пафосун аныктоочу башкы көрүнүштөрдөн болгон. Бул маселеге байланыштуу изилдөөчүнүн өзү эмгектин башында төмөндөгүлөрдү айтып өтөт: «Проблемы традиций и новаторства в период строительства коммунизма имеют не только эстетическое, но и большое общественно-политическое значение. Партия, заботясь о правильном направлении развития советской литературы, неустанно призывает писателей активно вторгаться в жизнь, быть смелыми новаторами, широко и свободно проявлять творческую инициативу. В то же время партия решительно выступает против таких «новаций» в искусстве, как абстракционизм, формализм, где на первый план выдвигается не жизненная правда, а стремление во что бы то ни стало отличаться от других, страстное желание надеть шубу «новатора» [3: 4-5-б.]. Жалпысынан ушундай мазмундагы кириш сөздү ошол кездеги дээрлик бардык илим тармагы боюнча жазылган эмгектерден учуратууга болот; ар ким өзүнүн

иликтөө багытынын партиянын саясаты менен байланыштуулугун көрсөтүүгө милдеттүү болгон. Ал эми жогоруда К.Бобуловдун илимий эмгегинен келтирилген кириш сөздүн үзүмүндө окумуштуу өзүнүн иликтөө проблемасынын партиялык саясат менен байланышын, саясат тарабынан өзүнө коюлган талапты жана ошого ылайык алынган илимий максат мерчемин да эң так, чыныгы профессионалдык деңгээлде тактап берген.

Коомдук аң-сезим, коомдук пикирди калыптандыруу жана өнүктүрүү жааты менен адабияттын түздөн-түз байланышы бар. Ошол себептүү мамлекеттик бийликтин адабият, маданият, илим тармагы боюнча коомдук-саясий позициясынын болушу, камкордук кылуу менен катар жоопкерчилик жагын көзөмөлгө алуусу, суроо-талаптарынын болушу мыйзам ченемдүү, ошол эле учурда зарыл. Муну четке кагууга болбойт. Бирок, ошол эле учурда ал мамлекеттик суроо-талаптар өз чегинен чыгып, кимдин эмнени кандай ыкма менен жазуусу керек экендигине ашкере кийлигишип, үйрөтүүчүлүк милдетти алып албоосу керек эле.

Кириш сөзүндө адабиятчы Совет бийлигинин көркөм өнөрдө социалисттик реализм методунан башка эч бир усулду кабыл албаган чечкиндүү көрсөтмөлөрүнүн акыйкат экендигине макулдугун, ушул багытты бекем карманын туюнтуп жатат. Мындай мамиле өз учурунда басымдуу көпчүлүк үчүн бирден-бир танылгыс чындык катары кабыл алынган менен бүгүнкү күндүн көзү менен караганда ал көрсөтмө өз тутумунда карама-каршылыктуу көрүнүштөрдү кармап тургандыгын ачык эле байкоого болот. «Быть смелыми новаторами», «проявлять творческую инициативу» менен «өзгөчөлүккө умтулууларга каршы болуу» («стремление отличаться от других») бирин-бири жокко чыгаруучу маанилик бөлүктөр.

Чыгармачылык натура ар түрдүү болушу мүмкүн – бирөөлөрдүн чыгарма жаратуу ыгы реалисттик методго жакын болсо, экинчи бирөөлөрдүн чыгармачылык табияты романтизмдин эстетикалык талаптарына ылайык, дагы бирөөлөр импрессионисттик же сюрреалисттик усулду туура көрүшү мүмкүн. Бирок, советтик коом советтик адабияттын жана искусствонун негизги методу деп социалисттик реализмди гана тааныган. Бул түшүнүктү советтик сүрөткерлердин армиясын түзгөн чыгармачыл инсандардын көпчүлүгү өзүмдүк чыгармачылык ишеними катары кубаттап кабыл алса, айрым сүрөткерлер аргасыздан баш ийүүгө мажбур болушкан. Кийинкиин, 60-жылдардын аягы, 70-жылдарда чыгармачылыктын жемиштүү ийгиликтерин алып барчу даңгыр жол катары расмий кабыл алынган соц-реализмдин жолунан четтеп, К.Жусубалиев сыяктуу өзүнүн өзгөчөлөнгөн чыйыр жолун салууга аракеттенгендер да бирин-серин болуп, бирок алар коомчулуктан жетиштүү колдоо таба алышкан эмес. Бирок, кандай болгон күндө да, көркөм чыгарма болобу же аны изилдеген илимий эмгекпи бардык

нерсе өзү жаралган доордон үзүп алынбай, өз учурунун талап-мүдөөсү менен тыгыз байланышта каралуусу керек. Ошондо гана ал өзүнүн чыныгы объективдүү баасын алат. Советтик мезгилдин авторитардык тыкыр көзөмөлү алдында өнүккөн улуттук адабият таануу илиминдеги изилдөөлөрдү, анын ичинде К.Бобуловдун адабиятчылык ишмердигине баа берүүдө да ушул принципти эстен чыгарбашыбыз керек.

Таланттуу окумуштуу К.Бобуловдун талдоого алынып жаткан эмгегинин илимий-практикалык мааниси бүгүн да жогору экендигин алдыда айтып өттүк. Бул чындыгында да ошондой. Анда каралган салттуулук жана жаңычылдык же фольклор жана адабият маселеси кыргыз прозасынын телчигүүсү, реализм маселелери – адабият таануу илиминин пайдубалын түзгөн негизги маселелерден болуп саналат. Кандидаттык диссертация «Проблемы традиций и новаторства в кыргызской прозе» деп аталса, анын монография түрүндө орусча жарык көргөн варианты «Пути реализма в киргизской прозе» деп аталат; ал эми ошол эле изилдөөнүн кыргыз тилинде жарык көргөндөгү аталыштары «Кыргыз прозасынын телчигүү мезгилиндеги поэтикалык салттардын маселелери», «Фольклор жана адабият» деп аталат. Бул маселелер түпкүлүгүндө ар бири өз алдынча бири-биринен көз карандысыз каралууга укуктуу чоң-чоң маселелер болгондугуна карабастан, К.Бобулов тарабынан изилдөөгө алынган мезгил жана анда камтылган адабий фактылык материалдар боюнча алардын чогуу, тыгыз байланышта каралуусу мыйзам ченемдүү. Себеби, биздин улуттук адабият оозеки чыгармачылыктан жазма адабият түрүнө өткөндө башка өнүккөн адабияттарга салыштырмалуу классицизм, романтизм сыяктуу көркөм усулдарды кыйгап өтүп, реалисттик адабияттын классикалык үлгүлөрү жаралган, өнүккөн улуттук адабияттардын катарында социалисттик реализм усулундагы адабият үлгүлөрүн жаратууга милдеттенген адабият болгон. Жаралуу жана калыптануу доорун башынан кечирип жаткан кыргыз адабияты үчүн негизги таяныч болуучу поэтикалык салт бул элдик оозеки чыгармачылыктын поэтикалык салттары, ал эми новатордук көрүнүштөрдүн булагы – биринчи иретте, коомдук турмушта болуп жаткан социалисттик фундаменталдуу жаңылануулар, өзгөрүүлөр жана жазма адабий традициясы, болгондо да реалисттик адабий-эстетикалык салттары, калыптанып калган элдердин адабиятынын өрнөктүү таасирлери эле. «Социалисттик реализмдин адабияты менен искусствонун өнүгүүсү традиция жана жаңычылдык проблемасы менен органикалык байланышта. Ар кандай өнүгүү үстүндөгү адабиятта бир нерселер жоюлуп, бир нерселер туулуп турат. Бул табигый адабий процесс болуп саналат. Муну менен традицияны жактоочулар да макул жана буга «жаңычылдар» да каршы эмес. Бирок, искусстводогу «жоюлуу» менен «туулуу» процесси өтө татаал, бул

маселе терен, ары ойлуу изилдөөнү талап кылат», — дейт адабиятчы [4: 20-б.].

Адабияттар:

1. Асаналиев К., Кыргыз совет прозасынын очерки. 1-бөлүм.[Текст]/ К.Асаналиев//.-Фрунзе,1957.
2. Артыкбаев К., Адабият таануубузду актуалдуу маселеси. (Кыргыз совет адабиятындагы социалисттик

реализмдин жаралышы тууралуу) [Текст] /К.Артыкбаев // -Ала-Тоо,1973, №10

3. Бобулов К., Пути развития реализма в киргизской прозе. Монография.[Текст] / К.Бобулов//.-Фрунзе,1969.
4. Бобулов К., Адабият жана мезгил.(Адабий сындар менен публицистикалык макалалар)[Текст]/ К.Бобулов // - Фрунзе, 1973.

Рецензент: д.ф.н, доцент Кадырмамбетова А.К.
